

MATTI KLINGE

Haminan rauha ja Viipurin läänin yhdistäminen

Professori Matti Klinge sitoo Suomen valloituksen ja uuden aseman Napoleonin ajan yleiseurooppalaiseen kehitykseen. Klinge nojaa keisari Aleksanterin monologeihin Ranskan lähettiläälle, joka painosti Venäjää oman keisarinsa intressien toteuttamiseen. Suomi oli silloinkin suurvaltapolitiikan objekti, vielä enemmän kuin myöhemmin, jolloin ”Suomi” jo oli muodostunut.

■ Arvostamieni tutkijakollegojen Kari Tarkiaisen ja Jyrki Paaskosken viimeaikaiset kirjoitukset *Historiallisessa Aikakauskirjassa* (HAik 4 / 2009 ja 3 / 2010) vaativat kannanottoani eräissä tärkeissä kohdin. Kysymys on olennaisesti siitä periaatteellisesta asiasta, että nämäkin laajakatseiset tutkijat kuvaavat Venäjän ja Suomen (Ruotsin) suhteita mielestäni liian kahdenvälisenä asiana, kuten suurin osa muitakin Venäjän ja Suomen suhteen tutkijoita. Puuttumatta tämän tutkimuksen historiografisiin aspekteihin korostan ja laajennan hieman itse aikaisemmin esittämiäni, mutta huomiotta jääneitä korostuksiani.

Jo kirjassani *Idylli ja uhka* (1998) ja nyt teoksessani *Napoleonin varjo* (2009) olen olennaisesti sitonut esitykseni Suomen valloituksesta Ranskan lähettilään raportteihin,

ja myös Venäjän Pariisin-lähettilään raportteihin sekä eräisiin muihin aikaisemmin vähän käytettyihin lähteisiin. On totta, että Ranskan lähettilään kenraali Caulaincourtin (Vicenzan herttuan) raporttien julkaisu *Grand Duc Nicholas Mikhailovitch: Les relations diplomatiques de la Russie et de la France d'après les rapports des ambassadeurs d'Alexandre et de Napoléon 1808–1812* (1905–1914) on ilmeisesti hyvin harvinainen kirja; (Venäjän Pariisin-lähettilään kreivi Tolstoin raportit on myös julkaistu). Siitä näyttää meidänkin Kirjastossamme (Yliopiston Kirjasto/Kansalliskirjasto) olevan vain yksi osa, mutta ei Suomen valloituksen aikaista osaa. Edes Osmonsalo ei massiivisen yksityiskohtaisessa ja kuivakkaassa kirjassaan *Suomen valloitus 1808* (1947) viittaa tähän asiakirjajulkaisuun, vaikka kyllä kreivi Tolstoin raportteihin. (Tommila oli näillä linjoilla väitöskirjassaan *La Finlande dans la politique européenne en 1809–1815*, mutta se käsittelee aikaa vasta Haminan rauhasta alkaen, ei sotaan johtanutta 1807–1808 periodia).

Siten on harhaanjohtavaa kuvata Haminan rauhanneuvotteluja vain ruotsalaiselta kannalta, lähinnä Skjöldebrandin laajojen muistelmien ja asiakirjajulkaisun näkökulmasta, ja uskoa, että Haminassa lähdettiin ikään kuin puhtaalta pöydältä. Kollegani eivät ole noteeranneet sitä, että keisari Aleksanteri I oli jo 4. huhtikuuta 1808 itse näyttänyt Ranskan lähettiläälle kartalta Tornionjoen keisarikuntansa tulevana rajana. Hän vetosi Napoleonin suositteluun ”luonnollisten rajojen” periaatteeseen; tätä aihetta ja käsitettä olen vuoden 1998 kirjassani käsitellyt laajemmin. Caulaincourt ra-

portoi keisarin sanat: *Eh bien, j'ai profité des conseils de l'empereur [Napoleon], je me suis défait de l'ennemi géographique. – – Comme le dit l'empereur, la géographie le voulait ainsi. (En prenant la carte) La rivièrre qui se jette dans le golfe prPs de TorneD et qui vient du nord de la NorvPge sera ma frontièrre actuelle.*

Mielestäni voidaan siis perustellusti sanoa, että Haminan neuvottelut olivat Venäjän kannalta vain diplomaattista näytelmää, jossa ei ollut mitään aikomusta luopua keisarin etukäteen määrittämästä tavoitteesta. Olen mainitsemisani kirjoissa kuvannut asiaa laajemmin, ja muutenkin Caulaincourtin raportit antavat mielestäni ainutlaatuisen mahdollisuuden seurata asioiden kehitystä keisari Aleksanterin kannalta, sillä hän vastaanotti näihin aikoihin Ranskan lähettilään erittäin usein, ja lähettiläs raportoi keskustelut yksityiskohtaisesti omalle hallitsijalleen.

Epämääräisempi on se asia, jossa tahtoisin laajentaa Paaskosken kuvausta ”Vanhan Suomen” liittämistä uuteen suuriruhtinaskuntaan. Jo 1975 (*Bernadotten ja Leninin välissä*) sidoin tämän liittämisen lahjoitusmaa- ja yleisemmin maaorjakykykseen, vastoin sitä silloin ja myöhemminkin vallinnutta nationalistis-teleologista näkemystä, että keisari olisi halunnut ”palauttaa” Vanhan Suomen muodostaakseen ”uuden Suomen” kanssa jollakin tavoin ”oikean” (eli siis vuosien 1812–1940 tai 1944) Suomen. Tässä Paaskoski on samalla linjalla kanssani ja on nyt oivaltavasti laajentanut Vanhan Suomen siirtämisen teemaa. Hän sitoo Viipurin kuvernementin asian Viron ja Liivimaan talonpoikien vapautusohjelmaan, kuten minäkin, mutta minä tahtoisin sitoa sen myös kysymykseen *koko Venäjän* maaorjakykykseen ratkaisusta. Kun keisari heti ensi tapaamisessaan Armfeltin kanssa ylisti perustuslaillista hallintoa itsevaltaiseen verrattuna, hän sanoi pyrkivänsä saamaan aikaan muutoksen *maissaan: d'opérer un changement dans mes états*. Mitä keisari tarkoitti pluraalimuodolla *mes états*? Luen sen niin, että keisari tietoisena imperiuminsa eri osissa vallitsevista erilaisista maanomistumuodoista ymmärsi, että suuri reformi oli

toteutettava useiden päätösten sarjana. Muistettakoon, että Armfelt oli oleskellut pitkän kauden maanpaossa Kalugassa Sisä-Venäjällä ja että itse Venäjän olot olivat hänelle tuttuja, joten hänellä oli täydet mahdollisuudet pohtia kysymystä myös isovenäläiseltä kannalta. Siten Armfeltin sana kirjeessä puolisolleen, että Vanhan Suomen asia oli *ihmiskunnalle* suuri saavutus, tuntuu luonnollisemmalta, jos Vanhan Suomen ratkaisu nähdään osana suurempaa projektia.

Jälleen Caulaincourtin raportit auttavat ymmärtämään asiaa. Jo 1808 keisari puhui lähettiläälle maaorjuskysymyksestä, keisari Paavalin aikana oli annettu kruununtiloja *kiskurien nyljettäväksi* – siis samanlaisia sanoja kuin Karjalan kannaksen kohdalla Armfeltin kanssa. Keisari sanoi haluavansa kohottaa kansansa ”siitä barbariasta, johon tällainen ihmiskauppa on sen alentanut”. ”Jos sivistys olisi meillä kyllin korkealla, minä poistaisin kokonaan orjuuden, *maksakoon se sitten vaikka pääni*.” (Laajemmin: *Napoleonin varjo* 2009). Eräessä toisessa yhteydessä keisari käytti samaa sanaa *opérer* kuin Armfeltille: *Je travaille B un changement, mais je ne puis l'opérer que lentement; mon intention est de mettre tout sous un autre pied*. ”Maksakoon se sitten vaikka pääni” on viittaus siihen, että aateli oli murhannut sekä keisarin isän että isoisän, jotka molemmat olivat pyrkineet heikentämään aatelin asemaa.

Kysymys on Armfeltin asemasta: haluisiko keisari puhua hänen kanssaan vain Suomen asioista, niin kuin monet tutkijat näyttävät arvelevan, vai haluisiko keisari puhua paljon suuremmista asiakokonaisuuksista, joiden puitteissa Suomen asiatkin oli nähtävä ja järjestettävä. Näkemykseni mukaan keisari katsoi löytäneensä Armfeltissa Euroopan asiat laajalti tuntevan, selkeästi ajattelevan neuvonantajan, jonkalaista hänellä ei silloin muuten ollut lähellään. Myöhemmin ja jo silloin saivat sellaiset ulkomaalais-syntyiset asiantuntijadiplomaatit kuin Capodistrias, Pozzo di Borgo ja Nesselrode vaikutusvaltaisia asemia neuvonantajina.

Tähän voi liittää sen kateuden ja vihan, jota Armfeltia kohtaan myös tunnettiin. Yrjö

Koskisen (Historiallinen Arkisto X) julkaisemien kenraali Kutuzovin (ei ruhtinas K.) päiväkirjaotteiden mukaan Armfelt ja Vanhan Suomen asia voitiin nähdä Venäjän hajottamisena; Armfelt oli saanut ”herttuakunnakseen” Suomen, ”tämän kaikesta Venäjän hallituksen valvonnasta itsenäisen maan”. ”Sitä kysyy mitä on tämä Armfeldin nauttima suosio, joka jottei olisi roisto on ruvennut Venäläiseksi. Miten ei nähdä että tässä vanhan Suomen yhdistämisessä uuteen hän on toteuttanut mestarinsa ja ystävänsä [Kustaa III:n] suuren projektin? Sitä ei nähdä, mutta minä en voi enää katsoa tätä Armfeldia. – – näen hänessä käärmeen jonka Venäjä on ottanut rinnalleen hajottaakseen itsensä (*qu’il la démembre*).” Mitä Kutuzov

tarkoitti Kustaa III:n ”suurella projektilla” jää epäselväksi, mutta erityinen Suomi se tuskin oli.

Kirjassani *Napoleonin varjo* olen aikaisempaa historiakuva selkeämmin pyrkinyt sitomaan Suomen valloituksen ja uuden aseman Napoleonin ajan yleiseurooppalaiseen kehitykseen. Olennaisena näkemysteni avaajana ovat olleet juuri yllä mainitut keisari Aleksanterin monologit Ranskan lähettiläälle, joka puolestaan koko ajan painosti Venäjää oman keisarinsa intressien toteuttamiseen. Suomi oli silloinkin suurvaltapolitiikan objekti, vielä enemmän kuin myöhemmin, jolloin ”Suomi” jo oli muodostunut. ■